

Reeks Spirituele Meesters

TERESA VAN ÁVILA

Levend water

Reeks Spirituele Meesters

TERESA VAN ÁVILA

Levend water

Carlos Noyen

CARMELITANA

© Carmelitana, Gent (www.carmelitana.be)

ISBN: 978-949-2434-20-3

Wettelijk Depot: D/2020/0770/02

Vormgeving en cover: Press Point.be, Kluisbergen

Druk: BestinGraphics

NUR 707

Inhoud

1.	What's in a name?	7
2.	Een gouden leidraad	13
	A) Bovennatuurlijk	14
	B) Zich voorbereiden	18
	C) Voelen	23
	D) Ingekeerdheid	27
3.	Levend water	37
	A) Het boek van mijn leven	38
	B) Weg van volmaaktheid	44
	C) Innerlijke burcht	51
	D) Op de brug	56
4.	Vereniging	61
	A) Eenheid in liefde	62
	B) Woorden schieten te kort	67
	C) Leven in de waarheid	70
	D) Twee wegen	75
5.	Omvorming	81

1

What's in a name?

Sommige woorden zijn nogal beladen. Dit geldt zeker voor het woordje *mystiek*. Het roept bij veel hoorders of lezers iets op van ‘mysterieus’. Onlangs kreeg ik een Engelse krant in handen. Op de voorpagina verwijst de inhoudsopgave naar ‘Mystic messages’, te vinden op bladzijde 8. Tot mijn grote verbazing lees ik er niets anders dan de horoscoop voor de volgende week! Zo wordt ook wel eens geschreven of gesproken over ‘de mystieke roos’ (symbool van het diepste geheim van de kosmos). In elk geval is de eerste betekenis van het woord *mystiek*: geheimzinnig, verborgen, duister, raadselachtig (aldus Van Dale).

In religieuze (en vooral in christelijke kringen) is de betekenis al iets helderder. Van Dale omschrijft mystiek als ‘hartstochtelijk streven naar de bijzondere vereniging van de ziel met God en van God met de mens’. Ook daarover valt nog heel wat te zeggen en dat zullen we ook doen in dit boek, waarin we ons uitdrukkelijk beperken tot een christelijke visie op de mystieke ervaring. Die korte omschrijving die we bij Van Dale vinden kan dus nog op verschillende manieren uitgelegd worden.

In zijn studie *Wat is mystiek?*¹ stelt Paul Mommaers, een goede kenner van Ruusbroec en de Middeleeuwse christelijke mystiek, de vraag: “*Hoe kunnen wij, zo algemeen en omvattend mogelijk, de mysticus karakteriseren?*” Zijn antwoord luidt: “*Het is iemand die op overweldigende wijze de tegenwoordigheid ervaart van iets dat hemzelf overstijgt en veel werkelijker is dan al hetgeen men doorgaans voor werkelijk aanziet. En deze waarneming van een onvergelykbare tegenwoordigheid gaat gepaard met een complementair psychologisch fenomeen: de mysticus voelt zijn normale ikheid verdwijnen... De beslotenheid van de mens die ‘zichzelf is’ wordt bij hem doorbroken, zijn eenzaamheid wordt opgeheven.*”²

1 Gottmer, Nijmegen, 1977. Een belangrijk boek over mystiek (zowel in als buiten het christendom, in de kunst of de geschiedenis van de mensheid) is *Encyclopedie van de mystiek: fundamenteën, tradities en perspectieven*, Kok-Kampen, Lannoo-Tielt, 2003, 1149 blz.

2 Blz. 25.

Dit antwoord wil ik nuanceren vanuit mijn vertrouwdheid met de geschriften van Teresa van Ávila (1515-1582). Bondig samengevat: Mommaers geeft een goed antwoord maar het kan genuanceerd en aangevuld worden. Teresa had zelf een heel grote mystieke ervaring, ze had ook heel veel contacten en gesprekken met mensen die mystiek begenadigd waren. Als vrouw kan ze veel fijner de mystieke ervaring ontleden. Ze zou ongetwijfeld vinden dat Paul Mommaers de lat nogal hoog legt. Mystiek definieert hij dus als “*Op overveldigende wijze de tegenwoordigheid (van God) ervaren*” en “*deze waarneming van een onvergelykbare tegenwoordigheid*”. Teresa zou zeker deze uitdrukkingen beamen voor reeds gevorderde stadia van mystiek leven. Maar als Mommaers het heeft over mystici als “*uitzonderlijke en vaak zelfs eigenaardige figuren*” (blz. 18) en over mystiek als “*iets buitengewoons*” (blz. 19), dan is dat niet zonder risico. Een stap verder en mystiek wordt gelijkgesteld met randfenomenen zoals extase, visioen, levitatie.

In elk geval heeft Teresa een meer genuanceerde kijk. In haar geschriften laat ze heel fijnzinnig zien hoe er een beginnende mystieke ervaring is die zo zacht en subtiel is dat de mens het nauwelijks merkt indien hij te druk bezig is of helemaal onwetend is over de eerste geheime invloed van Gods genade in zijn bidden en zijn leven. Dat alles klinkt misschien nieuw voor mensen die ook Teresa spontaan identificeren met extases en

visioenen: die zijn er talrijk geweest in haar leven, maar toch beschouwt ze die als bijkomstig. Het beroemde beeld van Bernini ('de doorboring van het hart van Teresa') heeft zeker veel bijgedragen tot dit vertekend imago. De kern van alles is eenvoudiger.

Anders gezegd: Teresa heeft een bredere opvatting over de mystieke ervaring. De definitie van Mommaers geeft de indruk dat zij voorbehouden is aan een kleine groep uitverkorenen. Teresa daarentegen is ervan overtuigd dat veel mensen de eerste mystieke ervaringen kunnen ontvangen. Dat blijkt heel duidelijk uit haar geschriften. Teresa ontving zelf heel wat mystieke genaden. Bovendien kreeg ze inzicht in de verscheidenheid en de inhoud van haar mystieke ervaringen. Tenslotte had ze ook de gave (en de opdracht) om erover te kunnen spreken en het allemaal fijntjes uit te leggen³. Daarin is ze niet de mindere van Johannes van het Kruis (1542-1591). Wellicht goed om weten: Johannes, die beschouwd wordt als één van de grootste christelijke mystici staat zeer huiverachtig tegenover opvallende mystieke fenomenen; hij bespreekt ze niet eens! Ook voor hem ligt de kern van de mystieke ervaring elders; ook hij is ervan overtuigd dat die ervaring niet weggelegd is voor een 'elite'; mits goede begeleiding kunnen veel mensen tot

3 Zie *Het boek van mijn leven*, Carmelitana, Gent, 2009, hoofdst. 17,5.

een ontmoeting met de levende God komen. Want vaak ontbreekt het inzicht in Gods nabij komen, zowel bij de begeleider als bij de mens die hulp vraagt.

Tot slot een niet onbelangrijke opmerking: om misverstanden te vermijden wil ik wijzen op het verschil tussen mystiek en contemplatie (of beschouwing). Mystiek is een meer alomvattende term; contemplatie is een bepaalde vorm van mystiek, gekenmerkt door stilte, gebed, aanvoelen van Gods aanwezigheid. Sommige mensen zijn mystici: ze laten zich echt leiden door Gods Geest in hun activiteit, in gewaagde initiatieven, maar ze zijn geen typische contemplatieven met een drang naar stil gebed en eenzaam leven in Gods aanwezigheid. Het onderscheid is natuurlijk niet absoluut en heel strikt. Op het einde van dit boek kom ik op dit onderwerp terug naar aanleiding van “de twee wegen” (zie hoofdstuk 4).

2

Een gouden leidraad

Als leidraad voor deze kleine studie nemen we een van de laatste gewetensbrieven van Teresa. Het gaat om *Gewetensbrief 59*, uit 1576 (dus vijf jaar vóór haar dood).⁴ Teresa probeert er de verschillende graden van gebed te onderscheiden. Ze begint met een nederige bekentenis: *“Het is moeilijk te spreken over geestelijke dingen die innerlijk zijn en nog moeilijker het op een verstaanbare manier te doen, omdat ze zo vlug voorbijgaan... het is mogelijk dat ik mij vergis.”* (nr. 1)

4 Zie *Innerlijke Burcht-Gewetensbrieven*, Carmelitana, Gent, 2007, blz. 338. In vorige edities werd deze tekst steeds als vijfde Gewetensbrief voorgesteld. In de nieuwe editie is hij chronologisch geplaatst.

Maar ze steekt dan toch vlug van wal en begint onmiddellijk over de mystieke gebedservaringen: *“Het eerste gebed waarvan ik, dunkt mij, voelde dat het bovennatuurlijk was (zo noem ik wat men niet kan verwerven door zich erop toe te leggen, of door persoonlijke activiteit, hoeveel moeite je je ook getroost, al is het mogelijk je erop voor te bereiden en moet dit veel helpen) is een innerlijke ingekeerdheid die men in de ziel voelt. Het is alsof ze, net zoals we uiterlijke zintuigen hebben, er daar andere heeft. De ziel wil, teruggetrokken in zichzelf, van de uiterlijke drukte afstand nemen... ze wil alleen met God spreken. Men verliest evenwel niet het gebruik van de zinnen en de vermogens.”* (nr. 3)

Het is een bondige tekst die veel aandacht vraagt. Er komen enkele problemen aan bod die beslissend zijn voor een juist verstaan van de mystieke ervaring (zoals Teresa van Ávila en trouwens ook Johannes van het Kruis die verstaan). Ik som hier al de knelpunten op die we in dit hoofdstuk van naderbij bekijken: wat verstaat Teresa onder ‘bovennatuurlijk’? Wat bedoelt zij met dat ‘voelen’? Kun je je voorbereiden op een mystieke ervaring? Hoe omschrijft ze die ‘innerlijke ingekeerdheid’?

A) BOVENNATUURLIJK

Teresa spreekt of schrijft altijd vanuit haar eigen ervaring, verrijkt met wat zij van anderen hoorde.

Haar geschriften zijn een getuigenis, geen theoretische studie. Trouwens, zij had nauwelijks intellectuele ontwikkeling genoten. Het is duidelijk hoe zij de term ‘bovennatuurlijk gebed’ verstaat: “zo noem ik wat men niet kan verwerven door er zich op toe te leggen of door persoonlijke activiteit.” Daarover is iedereen het wel eens: mystiek gebed is een geschenk Gods.

Dat de term ‘bovennatuurlijk’ (*sobrenatural*) voor Teresa synoniem is met ‘mystiek’ blijkt uit een aantal andere teksten, vooral uit teksten die handelen over ‘het gebed van rust’ –daarover uitvoerig in het volgende hoofdstuk – dat in een schematisch overzicht de eerste graad van mystiek gebed is volgens Teresa. Wat zij in haar *Gewetensbrief 59* als een eerste ervaring van bovennatuurlijk gebed ziet, namelijk een “*innerlijke ingekeerdheid van de ziel*” is een zachte aanzet van het gebed van rust. Wezenlijk is er geen verschil.

Als eerste van de teksten die tonen dat *bovennatuurlijk* eigenlijk synoniem is met *mystiek*, citeer ik een zin uit haar autobiografie waar ze begint te spreken over het ‘gebed van rust’: “*Hier (=in het gebed van rust) begint de ziel zich in te keren. Reeds raakt zij het bovennatuurlijke. Want hoeveel ijver ze ook aan de dag legt, tot deze toestand kan ze uit zichzelf niet komen.*”⁵ In de titel van dat hoofdstuk waar Teresa het tweede gebedsstadium bespreekt staat: ‘de gunsten zijn

5 *Het boek van mijn leven*, hoofdst. 14,2.

reeds bovennatuurlijk'. Bovennatuurlijk betekent dus niet hetzelfde als genade (zoals de theologie en het gewone spraakgebruik doen: bv. vergeving schenken doen we niet van nature, dat is het werk van de genade). 'Bovennatuurlijk' is een ander woord voor 'mystiek', zeker als Teresa het heeft over het 'gebed van rust' of het 'gebed van vereniging'.

In het meer pedagogische geschrift *Weg van volmaaktheid* laat Teresa er geen twijfel over bestaan: de termen bovennatuurlijk en mystiek dekken elkaar. Het hoofdstuk 25 heeft zelfs als titel: "*Wat de ziel wint door volmaakt het mondgebed te verrichten. Hoe het gebeurt dat God haar daaruit tot bovennatuurlijke toestanden verheft.*" De eerste regels bevestigen haar stelling: "*Het kan zijn dat de Heer je tot de volmaakte beschouwing verheft terwijl je het Onzevader bid.*" Volgt dan een hele beschrijving van die volmaakte beschouwing die niet anders is dan het 'gebed van rust'. Teresa besluit: "*Het is Gods werk. Het gaat onze natuur te boven.*" (25,3)

Het hoofdstuk 31 is zelfs helemaal gewijd aan 'het gebed van rust'. De titel belooft: "*Het gebed van rust. Enkele raadgevingen aan hen die deze gunst ontvangen.*" Onmiddellijk daarop verklaart ze stellig: "*Dit is reeds iets bovennatuurlijks; wij kunnen er, spijs al onze inspanningen, niet met eigen middelen toe geraken.*"

(nr. 2) “*Het is bovennatuurlijk en helemaal onmogelijk uit onszelf te verwerven.*” (nr. 6)⁶

Al deze teksten tonen aan dat voor Teresa ’bovennatuurlijk’ samenvalt met de mystieke ervaring.⁷ Mystiek gebed is louter gave van God, die we nooit kunnen verdienen of verwerven aan het einde van een reeks inspanningen (‘mystieke ervaring in tien lessen’). Uit de geciteerde teksten blijkt eveneens dat volgens Teresa de ‘eerste mystieke gebedservaring’ iets heel anders is dan “*op een overweldigende wijze een tegenwoordigheid ervaren.*” Op het einde van haar *Gewetensbrief 59* omschrijft Teresa die eerste ervaring nog anders: “*Het is een aanwezig zijn van God en heeft niets met een visioen te maken. Het lijkt eerder dat, telkens wanneer iemand zich aan zijne Majesteit aanbeveelt, al is het met mondgebed, hij Hem vindt.*” (nr. 25) Eenvoudiger kan het niet: je zegt een Onzevader en ergens besef je dat er een aanwezigheid is, die belangrijker is dan de woorden die je uitspreekt. Het gaat hier natuurlijk niet om het volle mystieke leven, maar om de eerste momenten van diepere ervaring.

In dezelfde trant getuigt de te weinig gewaardeerde Vlaamse mystica Maria Petyt (1623-1677)

6 Deze teksten zijn terug te vinden in *Weg van volmaaktheid en Kleinere Werken*, Carmelitana, Gent, 2014

7 Zie daarover Ciro Garcia, *Sobrenatural* in *Diccionario de Santa Teresa de Jesús*, Monte Carmelo, Burgos, 2000, blz. 1286-1290

die sterk aanleunde bij de karmelspiritualiteit: *“Mijn gebed begon enigszins beschouwend (letterlijk: overnatuerlijk) te worden. Voor het grootste gedeelte bestond het uit innige stilte, een rusten in God, een duidelijk en levendig besef van zijn aanwezigheid. Alle overdreven inspanning en veelheid van innerlijke drukte vielen van mij af. Er rustte diep in mij alleen nog een eenvoudige, naar binnen gerichte geloofsblik en hiermee verbonden een aangenaam en stil neigen van mijn liefde naar God.”*⁸

B) ZICH VOORBEREIDEN

Teresa schrijft met veel overtuiging dat het ‘bovennatuurlijk gebed’ een gave Gods is die men niet kan verwerven *“door persoonlijke activiteit... al is het mogelijk je erop voor te bereiden en moet dit veel helpen.”* Is het dus echt mogelijk je voor te bereiden op een mystieke ervaring? Die vraag klinkt bizar voor wie zo’n ervaring beschouwt als een bliksemflits of een donderslag bij heldere hemel. Opgelet: je voorbereiden betekent dan ook weer niet dat je die ervaring kunt bereiken ten koste van een aantal inspanningen. Dat is ook voor Teresa evident. Toch is de normale regel: God dringt zich niet op. Hij klopt aan de deur en komt binnen als wij ook bereid zijn de deur open te doen.

8 Maria Petyt, *Deinend op Gods tij*, Carmelitana, Gent, 2010, blz. 107.

Teresa begint een heel traktaat over gebed (vanaf de eerste stappen tot en met diepe vereniging met God) in het elfde hoofdstuk van haar autobiografie. Onmiddellijk houdt ze ons een mooi perspectief voor: *“God wil dat we de vreugde van de volmaakte liefde dadelijk genieten. Maar wijzelf zijn het die niet willen... heel de fout ligt bij ons: we aarzelen ons ervoor open te stellen (=disponernos). Als we ons er prompt voor open stelden (=si nos dispusiésemos)... zou dit goed (= de contemplatie of mystieke ervaring) ons ongetwijfeld in heel korte tijd geschonken worden.”* (11,1-2) Als pedagoge overdrijft ze toch wel lichtjes: ‘dadelijk’ en ‘in heel korte tijd’ zijn wel erg sterke uitdrukkingen! Verder in datzelfde hoofdstuk heeft ze het over iemand die door de Heer in nauwelijks vier maanden een heel eind gebracht werd op de weg van het gebed, verder dan Teresa zelf in zeventien jaar tijd. De reden? *“Hij had zich beter voorbereid (=hase dispuesto mejor).”* (11,8)

Duidelijker wordt Teresa’s standpunt als ze het uitdrukkelijk heeft over het mystiek gebed in hoofdstuk zestien van haar autobiografie dat handelt over ‘de slaap der vermogens’ (een intensere vorm van het ‘gebed van rust’, de eerste graad van mystieke ervaring). Aan haar geestelijke leidsman die haar tekst moet nalezen vraagt ze met aandrang: *“Daar u beweert van mij te houden, vraag ik: bewijs het door u er op voor te bereiden om van God deze gunsten te ontvangen.”* (16,6) En helemaal op het einde van haar levensverhaal luidt het: *“De ene ziel kan in zes*

maanden meer winnen dan een andere in twintig jaar. Ik herhaal: de Heer geeft aan wie Hij wil en ook aan wie er zich het meest voor openstellen.” (39,10)

In haar eerste geschrift (bijna gelijktijdig met haar levensverhaal opgesteld) *Weg van volmaaktheid* heeft Teresa een merkwaardige bedenking: “Soms verleent Hij een zo grote genade (= de mystieke ervaring, zoals uit de context blijkt) aan personen die er slecht aan toe zijn, om hen zo uit de greep van de duivel te redden.” (16,6) Na een korte uitweiding vervolgt ze haar gedach-
tegang: “Niettegenstaande hun droeve toestand en hun gebrek aan deugd schenkt Hij hun smaak en genot en tederheid (= typische termen om de mystieke ervaring te omschrijven). Hij laat hen zelfs nu en dan, zelden en kort, tot de beschouwing toe. De Heer handelt op die wijze en door die gunst om te zien of ze zich klaar willen maken (=disponerse) om Hem vaak te mogen genieten. Maar als ze zich hiertoe niet beschikbaar houden (=si no se dispone), dan is er geen helpen aan... Naar mijn mening zijn de zielen talrijk die door God onze Heer op deze wijze op de proef gesteld worden. Zeldzaam zijn echter degenen die zich beschikbaar opstellen (=se disponen) om deze gunst te genieten.” (16,8-9) De Spaanse term die Teresa’s visie samenvat luidt *disponerse*. Hij komt verschillende keren in haar geschriften terug. Zo schrijft ze verderop in *Weg van volmaaktheid*: “Al de raadgevingen die je in dit boek zult vinden hebben als doel: ons geheel en al aan de Schepper geven, onze wil aan Hem overlaten en ons onthechten aan de schepselen... Zo bereiden wij er ons op voor (nos disponemos)